

Arhitektura kinera

S posebnim osvrtom na kino Urania u Osijeku

oticađ za ovu radnju bilo je loše stanje kina Urania u Osijeku, zanemarenost zgrade od strane Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika¹ i neodgovarajuće postojeće uređenje unutrašnjosti. Dosadašnje nedostatno pisanje o zgradi kina i neposredna opasnost od razaranja za ratnih godina u Osijeku 1991./92. bili su dodatnim povodom analizi, koja bi vrednovala zgradu s obzirom na njezine specifičnosti i potaknula kompleksniji konzervatorsko-restauratorski zahvat.

Tijekom rata zgrada nije zadobila veća oštećenja. Uza sva mjestimična površinska oštećenja, fasada je uglavnom sačuvana u svom prvobitnom izgledu, u cjelini i u osnovnim detaljima plastike, ali u izrazito lošem stanju: gornji sloj žbuke otpada, na pojedinim

mjestima vidi se opeka. Nakon što je više mjeseci bilo zatvoreno i nakon što su izvedeni zaštitni radovi u unutrašnjosti, kino je ponovno otvoreno za javnost u siječnju 1993.

Za neko buduće vrijeme predviđeno je obnavljanje cijele izvana vrlo oštećene, a iznutra devastirane zgrade. Potrebno je stoga utvrditi prvobitno stanje kina, usporediti ga s postojećim primjerima, valorizirati ga, te skrenuti pažnju na potrebu za adaptacijom, koja bi sve utvrđene činjenice uzela u obzir. Tako bi se zgradi vratio nekadašnji dignitet, zgrada gradu zbog kojega je i nastala, a publici pružila ugodna i zadovoljavajuća kinodvorana, kakvom ju je njezin arhitekt prvobitno i zamislio. Rad je i nastao u traganju za onim što je zgrada nekada bila i što je danas od nje ostalo.

Kontekst:**Pregled razvoja ranih kino dvorana**

S arhitektonskog stajališta kinematograf u početku ne nastupa kao jasno definiran i

pod natuknicom „Kinematograf” donosi pregled povijesti kinematografa: „Prve projekcije bile su provizorna gostovanja u prostorima druge namjene. Tada se je vjerovalo da je sve

na ranih kinematografa u Hrvatskoj

logično izveden građevinski tip. Stoga on neće odmah sudjelovati u rješavanju problema kojima se bavi arhitektura s početka 20. st. „U stvari malo arhitekata pokreta moderne okušat će se u projektiranju kina (Le Corbusier će napraviti projekt jedne dvorane, ali ona nikada neće biti izgrađena)”.²

Ipak, prisutnošću, osamostaljivanjem i razvijanjem, kinematograf kao građevinski tip, zaslužuje svoje mjesto. Rani primjer kina Urania u Osijeku pokazat će da kino-arhitektura u oblikovanju nove funkcije može biti i izrazitim predstavnikom arhitekture svoga vremena i njegova stilskog opredjeljenja kasne secesije.

Izdvajajući u zaključku spomenuto kino po kvaliteti ostvarenja, Filmska enciklopedija

ono, što u prostornom smislu odgovara kazalištu ili music-hallu, dovoljno dobro i za film: takva je „hibridna” orijentacija dugo ostala vodiljom pri projektiranju kino-dvorana, a njome se može objasniti i neadekvatno oblikovanje većine ranije izgrađenih kina (neoklasicizam, neobarok i neoampir naglašenog dekorativizma ponegdje su se i do danas zadržali kao ponajbolji način). (...) Londonski West End Cinema i Rialto iz 1912. zapravo su prva prava kina u Engleskoj. Još od 1909. počinju se uvoditi smjernice za projektiranje kina, osobito u pogledu vatrosigurnosti, evakuacije posjetilaca i sl. (na što su u mnogim zemljama donose prvi zakonski propisi o filmu uopće). (...) U srednjoj Europi, pa i na području nekadašnje Jugoslavije, još donedavno prevladavao je tip varijete-kina (uz secesionističko oblikovanje); osiječko kino

Urania iz 1913. jedna je od najuspješnijih realizacija te vrste.

Poznati arhitekti (...) svojim projektima (Asplundov Stockholm Skandia iz 1922. i Mendelsohnov Luxor Palast iz 1929) iniciraju modernu, a s njom i suvremeni koncept projektiranja kinematografa. Bauhaus i njegovi protagonisti definitivno afirmiraju bitno nov projektantski pristup („oblik prati sadržaj“), pa kina postaju funkcionalnim prostorima, u koje se uvodi niz tehnološ. i teh. inovacija...”³

Važnost odnosa kazališta i filma bitno proizlazi iz srodnosti medija: predstavljačke djelatnosti.⁴ Neizbježni uzajamni utjecaji tih ranih godina proizvode pojam kinematografskog kazališta.⁵ Već postojeće kazališne i druge dvorane s varijetetskim programima u Engleskoj (Music-Halls) i Francuskoj (Cafés-Concerts) polako su ustupale mjesto filmu.⁶

Zanimljiv je tijek ovih utjecaja u Njemačkoj, koja je „prvu filmsku projekciju s plaćenim ulaznicama imala dva mjeseca prije

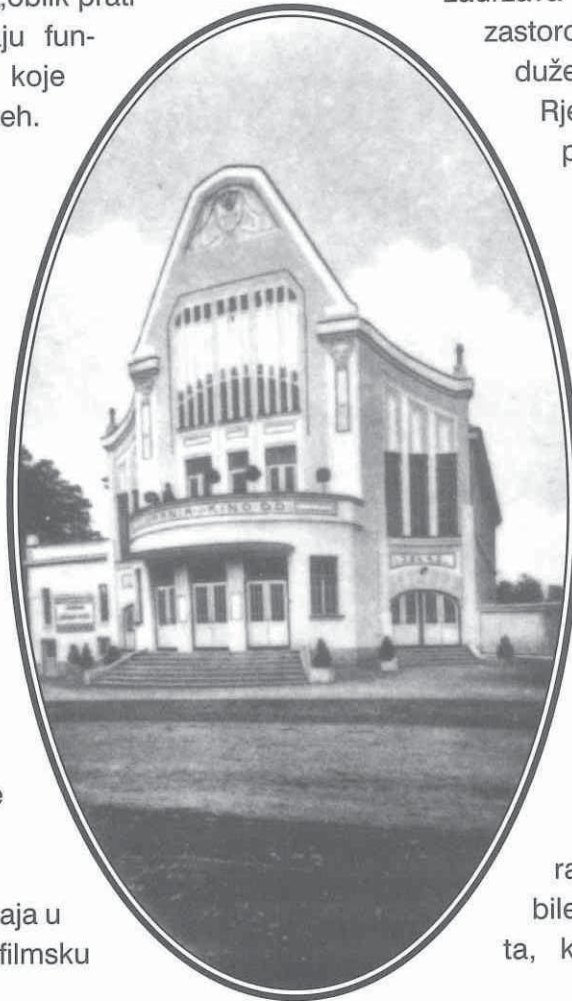
one u Parizu braće Lumier“, u berlinskom varijetetu „Wintergarten“ 1. studenog 1895.⁷ Prva se tipična kina u velikim njemačkim gradovima pojavljuju oko 1911.⁸ Svim berlinskim kinima (od najranijeg - Cines an Nollendorf-

platz O. Kaufmanna iz 1910., preko Marmorhausa H. Pala iz 1912., pa do Capitola H. Poelziga iz 1926.) zajednički je gotovo identičan pristup u rješavanju tlocrtnih i prostornih rješenja. To su redom velike, luksuzno i elegantno opremljene dvorane, koje zadržavaju dosta od unutrašnje retorike kazališta. Gledalište, s neizostavnim ložama u parteru ili na balkonu, u prednjem dijelu zadržava naglašenu pozornicu sa zastorom i podijem, redovito produženim i iza ruba pozornice.

Rješenja pročelja, nisu toliko podložna neostilovima, kao što su to ona u Engleskoj i Francuskoj, već prije „pomodnim“ usmjerenjima „egzotičnog i bizarnog oblikovanja“, čiju pojavu Zucker objašnjava „zahtjevom našeg urbaniziranog života“, „najistinskijim izrazom našeg vremena“, te ga je stoga „neophodno građevinski oblikovati, bez obzira da li to definiramo kao umjetnost ili ne.“⁹

U Francuskoj su prve dvorane za filmske projekcije bile preuređena bivša kazališta, koja su i „temeljni izvor inspiracije za arhitekturu kinosdvorana“¹⁰.

To se prije svega odnosi na zadržavanje za kazalište karakterističkih ikoničkih (maske Tragedije i Komedije), scenskih (zastor), vizualnih (crveno i zlatno) i arhitektonskih (balkon) znakova, napuštenih u ime tehničke originalnosti tek 30-tih godina.

Kino Urania, Šetalište V. Hengla 1 (nekada Kolodvorska cesta), Osijek, 1912.

Presnimka razglednice u posjedu Muzeja Slavonije

Kinokazališta - prvi kinematografi u Hrvatskoj

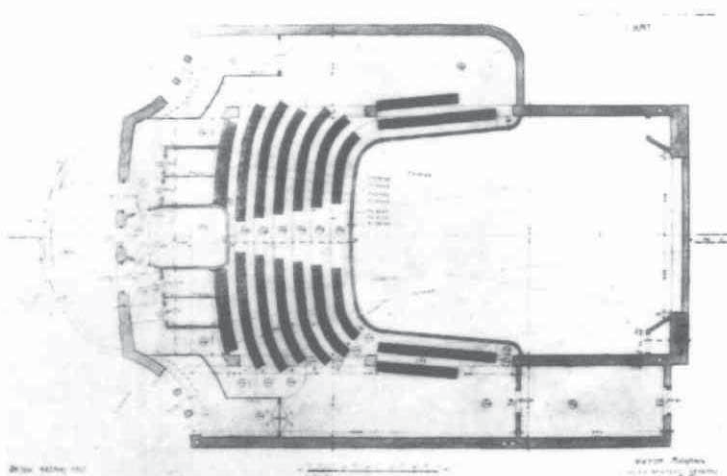
Viktor Axmann je prvi objavio svoj osječki projekt, ali je prvo izgrađeno kino projektirao Ignjat Fischer, a izveli su ga arhitekti Benedik i Baranyai u Zagrebu. Gradnja kina Apollo započela je u rujnu 1911., a dovršena je u ožujku 1912., vjerojatno uoči početka gradnje kina Urania u Osijeku.

Fotografije unutrašnjosti nisu sačuvane¹¹, a na temelju jednog ili dva sačuvana nacrtu malo se može reći.¹² Postojeći arhivski nacrti „Osnove za gradnju kinematografskog kazališta” iz 1911.¹³ pokazuju projekt kina koji se temelji na kazališnoj arhitekturi. Proces prilagodbe, odnosno transformacije, ovdje, međutim, nije do kraja pročišćen i jasno proveden kao što je, kako ćemo vidjeti, u izvedbi kina Urania u Osijeku.

Pa ipak, 1911. u Ilici 31, arhitekt ne upotrebljava neostilske elemente kazališne retorike, već se služi rječnikom svog vremena, vremena kasne secesije.¹⁴ Kino je izgrađeno prema tadašnjim vatrosigurnosnim normama, od armiranog betona, s posebno izdvojenom komorom za projiciranje i s izlazom u slučaju nužde, koji vodi na krovšte kina. Uređenje gledališta također je odgovaralo tadašnjim standardima: s proredom u sredini i dovoljno prostora sa strane za neometano kretanje posjetitelja, s po tri izlaza sa svake strane, zatvorenog stražnjeg zida s pravokutnim ekranom, ispred kojega je plitki podij za orkestar, a toaleti do njega. Tipološki gledano, ovo kino ne sadrži pozornicu za varijetetske predstave, niti je pregradnja iz 1916. to izmijenila. Kratak zastor iznad ekrana samo je simboličan kazališni zaostatak, kao i lože na galeriji, koje kod

praćenja filmske predstave ne odvlače pozornost, jer su svojim stražnjim smještajem usmjerene na ekran, umjesto na publiku. Ukrašavanje zidova dvorane također nije kazališne provenijencije, već je to odmjerena dekorativnost, svojstvena prezentaciji objekta, protkana izduženim, linearnim, geometriziranim ukrasom kasne secesije.

U svojim originalnim nacrtima i izvedbi zgrada, međutim, pokazuje nedostatke u rješenju

Kino Urania, Osijek, 1912., tlocrt kata

Reprodukcija u: Vijesti hrvatskog društva inženira i arhitekta, 1913.

ulazno-izlaznih stubišta i foyera. Stubišta, što se od prizemlja do balkona lome u tri usporedna niza, isuviše su složeno izvedena, a da bi istovremeno funkcionirala u oba smjera. Za razliku od galerije, bočni izlazi iz gledališta u prizemlju vode izravno van iz zgrade. Prostor foyera u cijelosti je skučen i zapravo sveden na širinu ulaznog vestibula. Time je onemogućen uredan protok gledateljstva koje dolazi na predstavu i onoga koje istim putem izlazi van. Kasnijom dogradnjom i to se izmijenilo, sve do postupnog i tijekom vremena potpunog preuređenja zgrade, koja prestaje biti kinematograf i postaje kazalište.

Od sličnih inicijativa u drugim hrvatskim gradovima vrijedno je spomenuti još kinematograf Radium u Zadru iz 1913. Osim Duška Kečkemeta (Počeci kinematografije i filma u Dalmaciji 1897-1918, Split, 1969.), kino spominje i Marija Stagličić (Graditeljstvo u Zadru 1868-1918, Zagreb, 1988.), ali se navodi donekle razlikuju. Prema tvrdnji M. Stagličić zgrada s kino-dvoranom u Tommaseovoj ulici, vlasništvo C. Botture, izgrađena je 1911.

mjera za gradnju kinematografa. No, kako ono ubrzo dobiva i pozornicu za varijetetske predstave, tipološki ga moramo ubrojiti u varijete-kina s mješovitim programima. Obilna dekoracija, štukature i medaljoni s likovima književnika i skladatelja, raskošno opremljeni interijeri - sve još upućuje na kazališne zaostatke u unutrašnjem uređenju. Za jasnije smjernice u analizi nedostaje nam uvid u nacрте za gradnju kina.

Kino Urania i kuća Gillming-Hengl, Osijek, 1912.

Presnimka razglednice iz zbirke Plevnik Povijesnog arhiva u Osijeku

Od stalnih kinematografa, kojih u većim gradovima do početka prvog svjetskog rata ima i dva do tri, a samo u Zagrebu četiri, ne nailazimo više ni na jedan primjer koji bi se mogao izdvojiti kao novoizgrađena kinokazališna zgrada.

Uz naknadne adaptacije nekih od već postojećih kinematografa, kao što je kino Apollo, Zagreb je tijekom i do kraja prvog svjetskog rata

prema eklektičkom projektu inženjera L. Pividorijsa iz 1903., ali je srušena u ratu. D. Kečkemet pak tvrdi da je starije kino C. Botture nanovo izgrađeno i uređeno 1913., prema projektu inž. Pividorijsa (ne navodeći godinu nastanka projekta) i najnovijim građevinskim normama iz 1912. te donosi ondašnji natpis o unutrašnjem uređenju kina. Ako se oslonimo na navedeni opis kina iz 1913.¹⁵, možemo izvesti neke zaključke.

Pri uređivanju kina uzima se u obzir zakon o novim smjernicama u svezi vatrosigurnosnih

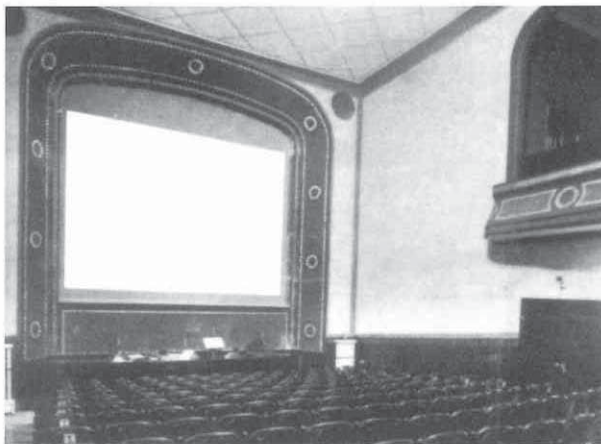
dobio još dva kina.¹⁶ Njihova postojeća građevinska dokumentacija, osim funkcionalnog uređenja prostora, ne upućuje ni na kakvu posebnost. Takvo je na primjer kino Helios u Frankopanskoj 10. Građeno tijekom 1916/17., nije bilo dugog vijeka. Već 1920. uprava podnosi zahtjev za njegovim preuređenjem u varijete-kazalište. Dokumentacija o nekadašnjem kinu Ćirilo-Methodskih zidara, danas kinu Europa u Varšavskoj 3 nažalost nije potpuna.

Kino Urania u Osijeku arhitekta Viktora

Axmanna iz 1912. zapravo je najbolji i u usporedbi s ostalima, najočuvaniji primjer rane kinoarhitekture (do prvog svjetskog rata) u Hrvatskoj. Kronološki mu prethodi projekt istog autora iz 1911. - najraniji objavljeni projekt kinematografa u domaćoj stručnoj periodici. Taj je projekt Axmannu poslužio kao elaborat na kojemu je razradio sve osnovne probleme novog tipa arhitekture, rukovodeći se do tada objavljenim odredbama takve gradnje. Već u ovom projektu nailazimo na arhitektovo razumijevanje problematike novog građevnog tipa. Axmann daje sasvim jednostavno, logično i funkcionalno rješenje: projekt koji uključuje gradnju od armiranog betona, i koji je funkcionalno i estetski jasan, bez ikakvih detalja ili dodataka koji bi još asociirali na kazalište.¹⁷

Nakon toga Viktor Axmann pristupa izradi projekta za kino Urania u Osijeku. Naručilac je dioničarsko društvo, a gradnja namijenjena Gornjem gradu. Dok na prethodnom projektu razrađuje osnove novog tipa, u ovom daje više zamaha i kreativne smjelosti.

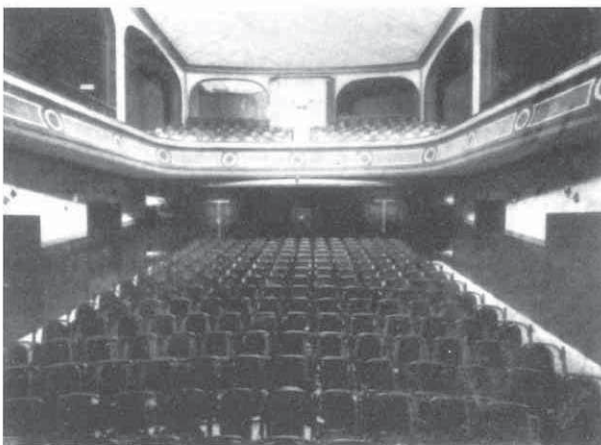
Kinodvorane koje do tada djeluju u gradu, najčešće su za projekcije adaptirani hotelski prostori. Njihovim se vlasnicima ubrzo suprotstavlja gradsko redarstvo s novim kinematografskim odredbama. Gradu, koji se u to vrijeme ubrzano razvija i gradi (do 1912.), nametnula se tada potreba za pravim, novoizgrađenim kinematografom. Axmann je jedan od najaktivnijih arhitekata, nadležan i za komunalna i građevinska pitanja u gradu. Za sobom već ima neke značajne projekte (kuća Čaćinović, 1906; robna kuća Stanetty, 1906). Okušao se i u projektiranju kazališta (1909.), koje je urbanističkim planom trebalo biti izgrađeno na potezu od Kapucinske ulice prema Tvrđi, ali do gradnje nije došlo. Od svih ranijih, ali i kasnije (do početka prvog svjet-

Kino Urania, gledališna dvorana, prvobitni izgled, 1913.
Presnimka iz Vijesti hrvatskog društva inženira i arhitekta

Kino Urania, vestibul, prvobitni izgled, 1913.
Presnimka iz Vijesti hrvatskog društva inženira i arhitekta

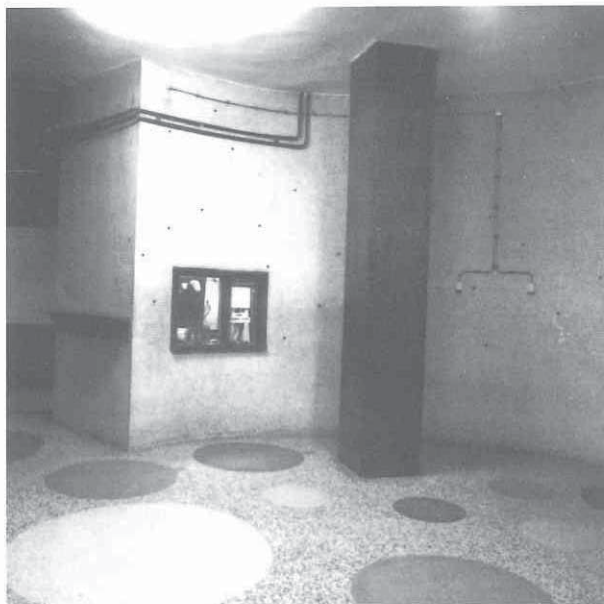
Kino Urania, gledalište prizemlja i balkona, prvobitni izgled, 1913.
Presnimka iz Vijesti hrvatskog društva inženira i arhitekta

Kino Urania, vestibul, sadašnje stanje, prosinac 1995.

skog rata) nastalih projekata i gradnji, kino Urania ostaje njegovo najzanimljivije, odnosno, najkreativnije djelo.

Viktor Axmann se našao na pravom mjestu u pravom trenutku i reagirao je upravo u skladu sa zahtjevima tadašnjeg vremena. Rezultat je rana i vrlo uspješna arhitektonska realizacija funkcionalno novog tipa arhitekture - kinematografa, kojim je na zahtjev vremena odgovorio; s jedne strane - arhitektonskim rječnikom koji je čvrsto uklopljen u stilske odrednice secesije (što se služi prepoznatljivim jezikom oblika, poput izduženih prozorskih otvora, višestruke izvijenosti obrisnih linija, dominantne vertikalnosti), a s druge strane - neizostavnom simbolikom. Pročelje zgrade, komponirano skladno i uravnoteženo, odražava čvrstu i jasnu strukturiranost unutrašnjosti zgrade.¹⁸ Danas, međutim, kada promatramo zgradu bez njezinih nekadašnjih linearnih dodataka i sjaja, ona progovara i volumenom.¹⁹ Godine 1913. Viktor Axmann svojim riječima zadovoljno potvrđuje uspješan spoj funkcije i forme:

Kino Urania, vestibul, sadašnje stanje, zid sa blagajnom na mjestu nekadašnjeg stubišta, prosinac 1995.

„Vanjsko lice nastojao sam udesiti prema svrsi zgrade, što mi je, držim, i uspjelo. Glavno pročelje osnovano je u slobodnoj arhitekturi s velikim i mirnim plohami. Ovelik polukružni balkon zamišljen je tako, da se daje ukasiti cvijećem i lovorovim stablima”.²⁰ Arhitektonska realizacija prati funkciju zgrade. Unutrašnjost je jasno i pregledno organizirana, kako u prizemlju, tako i na katu. Komunikacija pojedinih dijelova dobro je koordinirana: vestibul s gledališnom dvoranom, ona pak s bočnim hodnicima i izlazima iz zgrade u prizemlju, vestibul s galerijom na katu, komora za projiciranje s izlazom na balkon. Axmann je previdio problem odvojenog izlaznog stepeništa uz bočnu stranu kina, koje kasnijom intervencijom nije narušilo vanjsku cjelinu zgrade. Preuređenjem desne strane kina uklonjeno je unutrašnje stepenište koje je vodilo na kat, a postavljen pregradni zid u koji je smještena blagajna. Sve ostale intervencije u interijeru novijeg su datuma i ne mogu se dovoditi u vezu s originalnim izgledom kina i njegovim graditeljem.²¹ Ipak, arhitektova zamisao sačuvana je

Kino Urania, vestibul, sačuvano lijevo stubište i nova zidna stijena, prosinac 1995.

do danas. Gledališna dvorana u svojoj je osnovi gotovo ista onoj koja je prvobitno realizirana. Raspored gledališta u prizemlju i na galeriji ostao je gotovo nepromijenjen, ništa nije nadograđivano ili proširivano.

Dekoracija i unutrašnje uređenje, međutim, izmijenjeni su.²² Axmannov kinematograf nastaje u vrijeme oko 1912., kad je secesija u Osijeku na svom vrhuncu, a kino Urania uz zgradu Glavne pošte i Sunkovu Prvu hrvatsku štedionicu jedno od njezinih najboljih ostvarenja. Ne ulazeći u analizu pojedinačnih secesijskih ostvarenja u gradu (pogotovo ne brojnih stambenih objekata), zaključujemo kako je secesija oblikovala lice novoizgrađenog dijela grada, a u njemu je sasvim iznimno mjesto zauzelo kino Urania, gotovo kao kakav Gesamtkunstwerk njegova graditelja. O Axmannu možemo reći da se kao arhitekt istaknuo svojom dugotrajnom prisutnošću u gradu, brojnošću projekata i solidnošću svojih izvedbi, ali da kino Urania ostaje njegovim najznačajnijim djelom.

Kino Urania jedini je rani kinematograf sačuvan do danas u svom gotovo izvornom obliku i funkciji. Tipološki ga možemo smatrati, ako već ne najranijim, ali zasigurno prvim pravim kinematografom u Hrvatskoj, koji je svoju vrijednost potvrdio svojim trajanjem. U široj komparativnoj analizi vjerujemo da bi se o primjeru kina Urania moglo govoriti i kao o jednom od vrednijih i značajnijih ostvarenja u razvoju rane arhitekture kinematografa, pa u tom smislu i kao o jednom od zanimljivijih kinematografa uopće.

Bilješke

1 Sadašnjeg Povjerenstva Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine (op. red.)

2 Gerald Gribbe, Francis Lacroche: Anciennes salles de cinema et avatars. Monuments historiques, No. 137, 1985, str. 27.

3 Grozdan Knežević, „Kinematograf”, u: Filmska enciklopedija, Zagreb, 1986, 1, str. 689-90. Op. a.: Godina kojom je kino Urania ovdje datirano nije točna, a diskutabilna je i njegova pripadnost tipu varijete-kina.

4 O toj srodnosti vidi: A. Peterlić, „Kazalište i film”, u: Filmska enciklopedija, Zagreb, 1986, 1, str. 672. op. cit., str. 689-690.

5 Herve Cabezas: Du cinéma „théâtre” au théâtre „cinéma”, Monuments historiques, No. 137, 1986., str. 21.

6 Georges Sadoul: Povijest filmske umjetnosti, Zagreb, 1962, str. 68.

7 O tome još u članku

„Njemačka”, u: Filmska enciklopedija, Zagreb, 1990, 2, str. 248.

8 Paul Zucker, Theater und

Kino Urania, glavno pročelje, prosinac 1995.

Lichtspielhäuser, Berlin, 1926, str. 129-131.

9 isto

10 G. Gripe, F. Lacleche, op. cit., str. 26 i H. Cabezas, op. cit., str. 18 i 21-24.

11 Zahvaljujem na podatku arhitektu A. Laslu.

12 Iz anonimnog članka, objavljenom u Vijestima Hrvatskog društva inžinira i arhitekta, 1. veljače 1912., saznajemo da je „prvo kinokazalište u Hrvatskoj, u dvorištu Ilice 31, izgrađeno posvema od armiranog betona.

13 Povijesni arhiv u Zagrebu

14 Obrisna linija pročelja još je secesijski izvijena. Jezik izduženih zastakljenih prozorskih i vratnih okna prepoznajemo na onovremenoj arhitekturi Sunka i Lubyngskog.

15 „Novi kinematograf „Radium“ u Tomasseovoj ulici bila je nova građevina podignuta posebno za tu svrhu, prema projektu inž. Pividorija. (...) Bio je to po sudu tiska (...) najelegantniji kinematograf na Jadranu. Posebna je pažnja posvećena na sigurnost publike od požara, jer je građen prema normama novog propisa ministarstva o gradnji kinematografa iz 1912. god. (...) Otvaranje je uslijedilo 1. rujna 1913. (...) Sjajna kristalna zrcala, bogat namještaj, blještava rasvjeta, sve je to davalo osobitu raskoš. U čekaonici bile su izvedene štukature s likom Danteovim. (...) Gledalište je bila velika dvorana za 400 gledalaca, duga 170 m, a visoka 7 m. Osim partera imala je naokolo i galeriju. Bilo je dekorirano bijelim štukaturama s medaljonima Goldonija, Beethovena, Verdija i Rossinija što ih je izveo Umberto Donati, sin zadarskog majstora Natale Donatija. Dvorana je bila opskrbljena ventilatorima, (...) modernim projektorima... Kasnije je u kinos dvorani podignuta i pozornica za varijetske priredbe.” Zgrada je, naime,

obnovljena 1914. g. Citat iz članka u novinama II Dalmata, od 2. srpnja 1913, u: D. Kečkemet, Počeci kinematografije i filma u Dalmaciji (1897 - 1918), Split, 1969., str. 85.

16 Ivo Škrabalo, Povijest hrvatskog filma, Forum, 1979, br. 7-8, str. 260-261, 267.

17 Na ovom mjestu valjalo bi navesti citat dijela Axmannova teksta „Osnova za kinematografsko kazalište”, objavljenog 1911. g. u Vijestima Hrvatskog društva inžinira i arhitekta, uz autoričin komentar. U izvorniku, u poglavlju naslovljenom „Tehničke pojedinosti gradnje i građevno-redarstvene odredbe” (str. 16 - 20) čitamo: „Tragajući za počecima kinematografa u Hrvatskoj, nameće se pitanje kome je prvom uspjelo izgraditi kinematograf, koji će služiti samo u svrhu filmskih projekcija, odnosno, tko je među prvima nastojao promišljati kako bi jedan pravi kinematograf mogao i trebao izgledati. U tom smislu indikativan je za naše prostore navedeni tekst V. Axmanna „Osnova za kinematografsko kazalište” iz 1911. godine, kao prvi i najiscrpniji u domaćoj stručnoj periodici uopće o toj temi objavljen. Evo što piše Axmann: „(...) Sigurnostne mjere, valjane za sve prostorije u kojima se sabire velik broj općinstva sviju slojeva i svake dobi, treba da vrijede još u znatno povećanoj mjeri za kinematografska kazališta. (...) Oblasti su u pogledu rukovanja kinematografskih urebi izdale mnoge u glavnom suglasne propise, koji se u prvom redu odnose na projekcionu spravu. Tako se primjerice propisuje, da se projekcione svjetiljke moraju smještati u limene kutije dvostruke stijene, kojima je prostor između obiju stijena (poda, pokrova) ispunjen asbestom i zračiv... Prostor, u kojem je sprava za projekciju smještena, mora biti odijeljen vatrobranom stijenom - zidanom ili drvenom, obloženom limom - od gledališta, te mora imati izlaz neposredno na ulicu (dvorište), vrata se moraju otvarati naprama vani. Ploština prostora treba da je najmanje 4 m², visina najmanje 2.50 m, tako da je minimalna veličina prostora ustanovljena sa 10 m³. Svi predmeti u ovom prostoru valja da su od neupaljivog materijala, zrak se mora barem deseput svakog sata izmijeniti pomoću valjanog zračila, itd. U pogledu gledališta vrijede - razumije se - redarstveni propisi, valjani za sve skupštinske prostorije: dovoljni broj naprama vani se otvarajućih vrata, svjetiljke za nuždu, shodan uređaj sjedala, da se gledalište može brzo isprazniti, zabrana lahko upaljive oplate stijena i uopće zabrana lahko upaljiva namještaja itd. Uoče li se ustanove ovih propisa, uzme li se obzir na vrlo laku mogućnost, da se u prostoru za projiciranje porodi vatra, valja priznati, da današnje, za kinematografska kazališta adaptovane prostorije, ni iz daleka ne pružaju općinstvu poželjne sigurnosti. Za kinematografska kazališta valjalo bi dakle zahtijevati ili posebne kazališne zgrade, osnovane i građene s obzirom na posebnu njihovu zadaću ili pak temeljitu građevnu preinaku takovih prostorija, koje su prvobitno imale drugu svrhu. Posebnih kazališnih zgrada za kine-

Kino Urania, pogled prema bočnom pročelju i naknadno dodanom stubištu, prosinac 1995.

Kino Urania, prosinac 1995.

matografske predstave, nema dosele nigdje, prateć pažljivo stručnu časopisnu literaturu nijesam jošter naišao na vijest o gradnji posebnog kinematografskog kazališta, a ovakova bi jamačno bila ušla u stručno glasilo, da je ova novotarija igdje provedena. (...) Osnova, koju ovdje podajem u više nacрта, tek je pokušaj, da riješim pitanje što jeftinije kazališne zgrade a da uz to udovoljim svim potrebitim zahtjevima sigurnosti za općinstvo i za namiještenike poduzeća. Glavni prostor zgrade je gledalište, koje imade šestera vrata izravno na ulicu te još troja vrata u prostrani vestibule. U gledalištu smješteno je u svemu 680 sjedala, a kako nema (jer ne smije biti) stajaćih mjesta, otpada na svaki izlaz tek 75-76 osoba. Okolo sjedala udešen je uz stijene dovoljno prostran hodnik. U vestibulu, u koji se ulazi kroz dvoja dvostruka vrata, smještena je trodijelna blagajna, bufet i garderoba; ovaj je prostor ujedno čekaonica. Cijela je gradnja zamišljena od armiranog betona... Pročelja zamišljena su žbukana bijelim samoborskim pijeskom s ulošcima od staklenog mozaika. Stepenice osnovane su od umjetnog kamena."

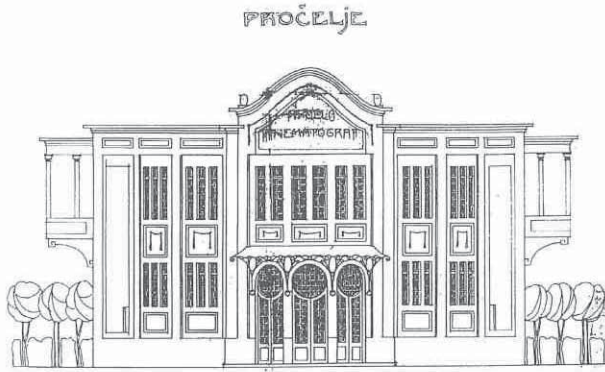
18 Konkavno-konveksno-konkavna simetrija pročelja određena je središnjim vestibulom, s glavnim ulazom i širokim, u tlocrtu segmentnim balkonom iznad, te bočnim krilima. Ona, s jedne strane, odražava jednostavan, simetričan raspored u unutrašnjosti, kakav se iščitava iz originalnih nacрта za kino Urania, iz Povijesnog arhiva u Osijeku, iz 1912. g., te iz Axmannovog teksta „Urania-kino-kazalište u Osijeku”, objavljenom u Vijestima Hrvatskog društva inženira i arhitekta, u Zagrebu 1913. Estetika artikulacije vanjskog plašta, s druge strane, skriva funkciju unutrašnjeg prostora: konkavne linije bočnih krila slijede unutrašnja stepeništa, koja iz

vestibula u prizemlju vode na balkon; vanjski balkon sigurnosni je izlaz iz komore za projiciranje, zidom odvojene od gledališta; princip simetrije dosljedno je proveden: u prizemlju, bočno od središnje smještene blagajne u vestibulu, nalaze se ulazi u gledalište, iz kojega po troja vrata vode u izlazne hodnike, a oni do izlaznih vrata na bočnim krilima; na katu, pod komorom, pruža se potkavasto gledalište, za oko 150 gledatelja, s proredom u sredini i s bočnim prolazima, od gledališta odvojenim stubovima.

19 Prema raspoloživoj dokumentaciji (razglednice, reprodukcije u Axmannovom članku „Urania - kino-kazalište u Osijeku” iz 1913.) pročelje je pretrpjelo bitne promjene: u prizemnom dijelu, bočno od glavnog ulaza u vestibul, nekad su se nalazili prozorski otvori, danas zazidani. Detalji fasade, kao natpisi, završni vijenci, reljefno istaknuti dekorativni dijelovi, bili su linearno naznačeni tamno izvučenim linijama, kontrastirajući tako prozorskim i ulaznim otvorima, čija je drvenarija bila svijetlo obojena. Drvenarija u boji zida skriva dimenzije otvora i, umanjujući ih, daje fasadi lakši izgled. Plošnosti doprinose linearno označeni obrisi detalja. Drugim riječima, ne djeluje masom, kako je danas doživljavamo, već jedinstvenim ornamentalnim znakom sugerira kulisu. Astragal i danas ukrašava završne vijence, potprozornike i nadstrešnicu glavnog ulaza; pilastr i što flankiraju središnji, rastvoreni dio fasade, sadrže plitko usječen motiv „pilastara u negativu” i reljefno istaknut kapitel u obliku heraldičkog znaka; profilacija u negativu ponavlja se i na krilima, te iznad balkonskih otvora. Podno sfinge u vrhu atike ispisana je godina gradnje kina - 1912.

20 V. Axmann, „Urania-kino-kazalište u Osijeku”, u: Vijesti hrvatskog društva inženira i arhitekta, Zagreb, 1913, str. 58.

21 Kino je tijekom vremena više puta preuređivano. Izgrađeno u vrijeme

Ignjat Fischer, kino Apollo, nacrt pročelja, Zagreb, 1911.

nijemog filma, s vremenom je prilagođeno tehničkim novinama za potrebe prikazivanja zvučnih filmova, a kasnije i zahtjevima za kvalitetnijom projekcijom. Originalni nacrti u svim detaljima ne odgovaraju današnjem stanju, a od nekadašnjeg unutrašnjeg uređenja nije ostalo gotovo ništa. Time je kino kao kompleksno zamišljeno i ostvareno djelo arhitekture jednog autora izgubilo na svojoj cjelovitosti i autentičnosti i u tom smislu možemo govoriti o njegovoj devastaciji. Iz dokumentacije o uređenju Kinematografskog poduzeća „Prosvjeta” u Osijeku, doznajemo o radovima izvedenim 1969. g. na uređenju fasade i izmjeni podova, te o nekim radovima izvedenim ranije. „Sam objekt je u periodu između dva rata doživio više promjena-pregradnji na samoj fasadi, što se je tokom predmetnih radova nastojalo ukloniti i objekt u cijelosti dovesti najbliže njegovoj izvornosti. Izvođenje radova na uređenju pogotovo fasada u skladu s vraćanjem istih izvornom stanju, konsultirano je s Regionalnim zavodom za zaštitu spomenika kulture...” Od unutarnjih radova navodi se izvođenje rekonstrukcije podova u kino-dvorani i postavljanje tapeciranih stolica. Regionalni zavod za zaštitu spomenika, međutim, nije dao na uvid ništa od dokumentacije o preuređenjima kina i o kinu samom, tvrdeći kako tu dokumentaciju ne posjeduje.

22 Sam autor u već navedenom tekstu iz 1913. (str. 58-59) spominje „udobna” i „gibljiva” sjedala, „pompejansko crvenilo uz diskretnu pozlatu” u prizemlju, a „pretežno plavkastu zagasitu boju” s „pozlaćenim ukrasom” na zidovima kata; iz reprodukcija uz isti tekst zamjetan je geometrijski ukras što zatvara pravokutne plohe na zidovima vestibula i krova kioska s blagajnama. Željezna ograda nekadašnjeg stubišta prema balkonu danas je zamijenjena zidom koji odvaja vestibul od sada vanjskog izlaznog stepeništa. Lijevo stubište nije sačuvano u izvornom obliku.

Tekst je za ovu svrhu skraćen i adaptiran iz diplomske radnje naslovljene „Arhitektura ranih kinematografa u Hrvatskoj, s posebnim osvrtom na

kino Urania u Osijeku”, obranjene u svibnju 1994. na Odsjeku povijesti umjetnosti u Zagrebu. Za tisak pripremila Mirela R. Purgar.

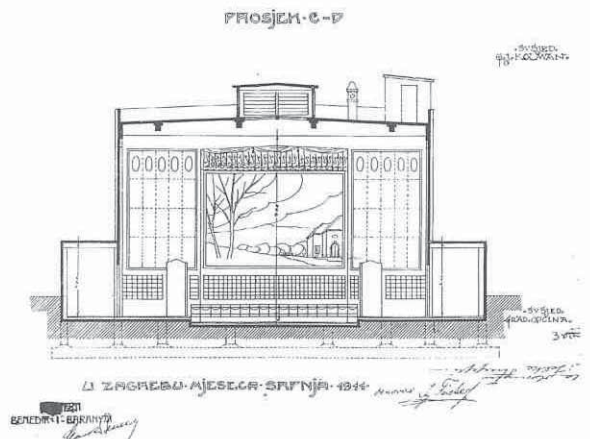
Prenimio i fotografirao: Dag Oršić

Summary

Ljiljana Vujanić: The Architecture of Early Cinemas in Croatia, with a Special Reference to „Urania“ Cinema in Osijek

Viktor Axmann, an architect from Osijek, has a very special place in the architecture of early cinema houses. He was born in 1878 (graduated in 1901 at the Technical college in Munich, then worked for construction firms in Vienna and Rijeka, later founded the Domes-Axman firm, and then his own, Viktor Axmann, around 1912).

His solution of the „cinema-theatre” Urania in 1912, the only early cinema house in Croatia kept in its almost original form and function until today, fulfils the demands of the time by way of a very successful realisation of a functionally new type of architecture: using the architectural vocabulary firmly incorporated in the stylistic guidelines of Secession, and breaking with the conventions of theatrical architecture, he solves characteristic problems of the relationship auditorium - screen, problems of traffic regulation, heating, airing, construction according to the fire safety norms in rein-

Ignjat Fischer, kino Apollo, presjek s rješenjem zida s ekranom, Zagreb, 1911.

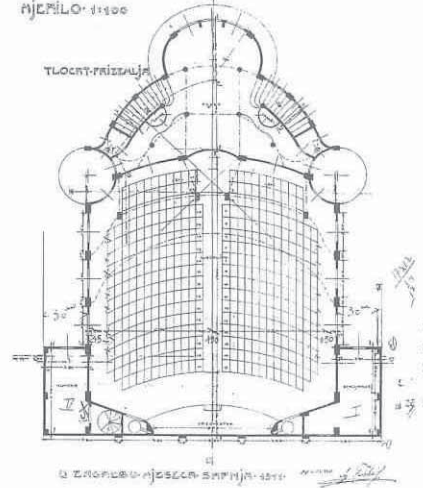
forced concrete and introduces spatial separation of the projection chamber.

Axmann is building according to the European standards, he himself also wrote about in 1911, along with the Berlin, Munich and London architects, and at the same time he is competing with other construction projects in Croatia, such as is the Apollo cinema in Zagreb (constructed by architects Benedik and Baranyai, after the Ignjat Fischer's project) and Radium cinema in Zadar (constructed in 1911, or in 1913 after the project of construction engineer Pividorijs, later destroyed in war).

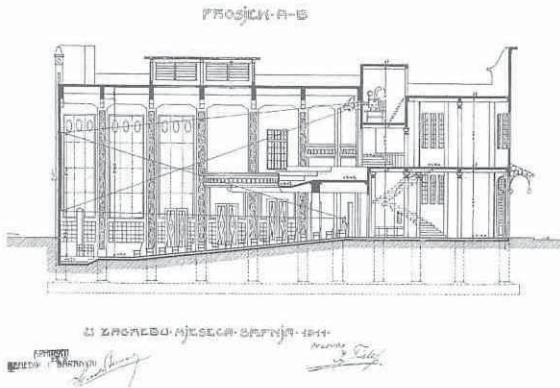
In the context of the construction of Osijek, Viktor Axmann is also important as an associate in the urban

OSNOVA ZA GRADNJA KINEMATOGRAFSKOG
KAZALIŠTA:

U ZAGREBU - ULICA BANOJ: 311
MJEŠTLO: 1:100

Ignjat Fischer, kino Apollo, tlocrt prizemlja, Zagreb, 1911.

Ignjat Fischer, kino Apollo, uzdužni presjek s detaljima dekoracije zida, Zagreb, 1911.

organisation of the town, and as a designer of successful solutions of commercial and residence houses. The defensive function of Osijek (Tvrđa stronghold) was legally completely cancelled at the very end of the 19th, and the beginning of the 20th century, and in 1912 it obtained the Regulatory basis of a town. By that time its secession look was already almost entirely completed. Working together with other Osijek architects and constructors - Wilim Carl Hofbauer, Ante Slaviček, Dionizije Sunko, Ivan Lay and many others, with his project for the Urania cinema he gained the reputation of one of the best architects of the secessionist Osijek and therefore deserves appropriate reconstruction.